

Щелкалік В. М.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ У ПРОГНОЗУВАННІ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ ВИПАДКОВИХ ПРОЦЕСІВ

У роботі звертається увага на необхідність застосування в даний час системного аналізу в прогнозуванні взаємопов'язаних випадкових процесів, на необхідність націленості на створення системних методологій в задачах прогнозування і на необхідність системних досліджень проблеми структурної ідентифікації математичних моделей прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів.

Ключові слова: прогнозування процесів, структурна ідентифікація, системний підхід, системна методологія, системний аналіз.

1. Вступ

У роботі звертається увага на необхідність застосування системного аналізу, як найбільш конструктивного прикладного напрямку серед інших системних напрямків, у прогнозуванні випадкових процесів. В [1] дано визначення системного аналізу, яке досить повно відображає всі особливості даного напрямку, в тому числі й ті, які відрізняють її від інших системних напрямків.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

Аналіз літератури [2–8] дозволяє зробити висновок, що в міру розвитку прогностики істотно видозмінюється, виникають нові методологічні підходи, удосконалюються методи розробки прогнозів, набувають більш чітко певний вид, розширюються сфери об'єктів прогнозування, рівень і ефективність використання прогнозів.

В [4] наведені причини тенденції критичного ставлення до статистичної постановки проблеми ідентифікації взаємопов'язаних процесів, які намітилися в останні десятиліття. В [6] робиться висновок про необхідність системних досліджень проблеми структурної ідентифікації (СІ) моделей прогнозування взаємопов'язаних нестационарних часових рядів (ч. р.). В [9] пропонується методологія аналізу ч. р., яка являє собою складну розгалужену процедуру, що включає ряд алгоритмів статистичної обробки.

3. Результати досліджень

Системний аналіз покликаний дати науковий апарат для аналізу і вивчення складних проблем, якою є і прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів, і якщо не вирішити її в конкретній практичній задачі, то принаймні підвищити ступінь обґрунтованості причини неможливості цього рішення шляхом розчленування проблеми на ряд підпроблем в процесі її аналізу та виділення підзадач, вирішення яких в даний момент складно з якихось причин.

Однією з найскладніших у прогнозуванні проблем безперечно є проблема структурної ідентифікації математичних моделей прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів. Структурна ідентифікація — це пошук

адекватного сімейства математичних моделей (альтернатив) для параметричної або непараметричної ідентифікації. За відсутності системної методології СІ стає настільки важкою, що тільки дуже добре підготовлений розробник здатний її реалізувати у встановлені терміни і з прийнятними для замовника матеріальними витратами для конкретної практичної задачі [10]. Для виходу на новий рівень досліджень у прогнозуванні взаємопов'язаних випадкових процесів, що дозволяє широко застосовувати математичний апарат, необхідно відшукати математичні основи СІ математичних моделей. Це вимагає таких успіхів у моделюванні реальної СІ, такого стрибка в розумінні, який може не статися в осяжний період часу. В даний час ефективно моделювання взаємопов'язаних випадкових процесів передбачає використання різних прийомів декомпозиції моделі [4].

Єдність поглядів на проблему прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів, способи її вирішення досягаються на основі системних концепцій з використанням мови теорії систем. В [6] наводиться системний підхід до синтезу класу моделей для прогнозування взаємопов'язаних нестационарних ч. р., наводяться основні проблеми, що виникають при СІ моделей для прогнозування взаємопов'язаних нестационарних ч. р., серед яких основними є: визначення конструктивних компонент, генерація ознак, що породжуються [8], їх затримок (лагів) і затримок взаємопов'язаних ч. р., які здійснюються різними евристичними методами [8]; побудова простору ознак, вибір ознак, які найкращим чином дозволяють розрізняти кластери, і вибір алгоритму автоматичної кластеризації навчальної вибірки, тощо.

Для дослідження та аналізу проблеми СІ необхідно залучення фахівців, які володіють фундаментальними знаннями, і крім цього, мають міждисциплінарне мислення. У першу чергу це фахівці в галузях математики, фізики, логіки, теорії управління, обчислювальної математики, економіки, соціології, психології, історії математики, герменевтики, системного аналізу, тощо, що мають значний практичний досвід реалізації проектів відповідних областей, пов'язаних з поняттям «ідентифікація» [5].

Створення автоматизованих систем є невід'ємною частиною серед завдань системного аналізу. У документах Р 50-54-104-88 і ГОСТ 34.601-90 вказані стадії і етапи створення гнучкої виробничої системи та

автоматизованої системи відповідно. За аналогією з [10] задается набір робіт зі створення автоматизованої системи прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів (АСПВВП), який складається з семи стадій: формування вимог до АСПВВП; розробка концепції АСПВВП; розробка і затвердження технічного завдання (ТЗ) на створення АСПВВП; технічний проект; робоча документація; виготовлення компонентів АСПВВП; введення в дію АСПВВП.

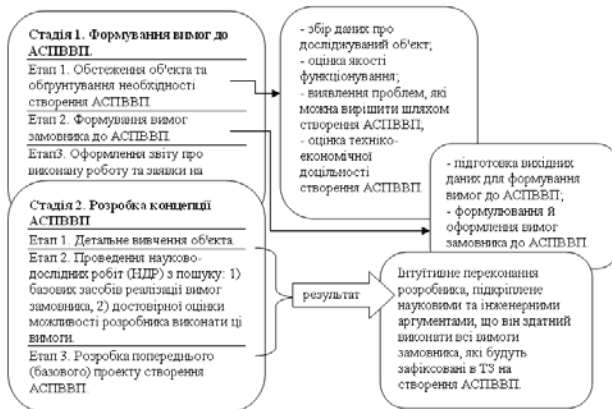

Рис. 1. Схема перших двох стадій з набору робіт зі створення АСПВВП

У рамках СІ в цілому має місце домінування цінності творчих здібностей людини (інтуїція, життєвий досвід, здоровий глузд) над цінністю сучасного теоретичного знання. Так у запропонованій в [9] методології аналізу ч. р. на окремих етапах вибір чергової розрахункової процедури не може бути формалізований і повинен визначатися людиною-дослідником за результатами попереднього етапу.

В той час, як традиційно починали зі спрощеної форми подання математичної моделі і розвивали її у міру необхідності до досягнення необхідного рівня точності прогнозування, в системному аналізі, в системному підході навпаки аналіз ведеться від системи до елементів, від складного до простого. Ієрархічна модель служить основою опису багаторівневих систем, дозволяє ввести структуру і взаємозв'язки в безлічі взаємозалежних процесів.

Таким чином, вирішується двоєдине завдання — концепція систем використовується як при створенні апарату прогнозування, так і в описі і формалізації об'єкта дослідження.

4. Висновки

1. Таким чином, сьогодні існує актуальна потреба створення наукомістких методологій для пошуку рішень в задачах прогнозування, що містять умови, які важко формалізуються, і високі вимоги до якості прогнозів. Сучасні програмні засоби дозволяють здійснювати практично будь-яку наукомістку методологію пошуку рішень практичних завдань прогнозування.

2. У дослідженнях, присвячених проблемам СІ моделей у прогнозуванні, істотна увага повинна приділятися врахуванню людського фактора.

3. Завдяки розвитку ЕОМ і методів математичного моделювання, серед яких широке застосування отримують різні декомпозиційні методи і моделі, однак які не

строго математично обґрунтовані, для моделювання та прогнозування взаємопов'язаних випадкових процесів, необхідні системні дослідження проблеми СІ моделей прогнозування, та залучення фахівців, які володіють різноманітними відповідними фундаментальними знаннями.

Література

1. Волкова, В. Н. Теория систем и системный анализ [Текст] : учебник для бакалавров / В. Н. Волкова, А. А. Денисов. — М.: Издательство Юрайт, 2012. — 679 с.
2. Бэнн, Д. В. Сравнительные модели прогнозирования электрической нагрузки [Текст] : пер. с англ. / Д. В. Бэнн, Е. Д. Фармер. — М.: Энергоатомиздат, 1987. — 200 с.
3. Тутубалин, В. Н. Теория вероятностей и случайных процессов [Текст] : учеб. пособие / В. Н. Тутубалин. — М.: Изд-во МГУ, 1992. — 400 с.
4. Седов, А. В. Моделирование объектов с дискретно-распределенными параметрами: декомпозиционный подход [Текст] / А. В. Седов. — М.: Наука, 2010. — 438 с.
5. Прангишвили, И. В. Идентификация систем и задачи управления: на пути к современным системным методологиям [Текст] / И. В. Прангишвили, В. А. Лотоцкий, К. С. Гинсберг, В. В. Смолянинов // Проблемы управления. — 2004. — № 4. — С. 2–15.
6. Щелкалин, В. Н. Системный подход к синтезу класса моделей для прогнозирования взаимосвязанных нестационарных временных рядов [Текст] : материалы 15-й Международной научно-технической конференции SAIT 2013, Киев, 27–31 мая 2013 г. / В. Н. Щелкалин // УНК «ИПСА» НТУУ «КПИ». — К.: УНК «ИПСА» НТУУ «КПИ», 2013. — С. 338–339.
7. Горелова, В. Л. Основы прогнозирования систем [Текст] : учеб. пособ. для инж.-экон. спец. вузов / В. Л. Горелова, Е. Н. Мельникова. — М.: Высш. шк., 1986. — 287 с.
8. Стрижов, В. В. Методы выбора регрессионных моделей [Текст] / В. В. Стрижов, Е. А. Крымова. — М.: Вычислительный центр им. А. А. Дородницына — 2010. — 60 с.
9. Гребенюк, Е. А. Проблемы субъективности в решении задач управления и прогноза, связанных с анализом временных рядов [Текст] / Е. А. Гребенюк, М. Г. Логунов, О. А. Мамиконова, Л. А. Панкова // Человеческий фактор в управлении. — 2006. — С. 156–178.
10. Гинсберг, К. С. Концепция научного проектирования инженерного моделирования для слабо изученных объектов управления: новый подход к проблемам структурной идентификации [Текст] / К. С. Гинсберг // Труды IX Международной конференции «Идентификация систем и задачи управления». — С. 802–828.

СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ВЗАИМОСВЯЗАННЫХ СЛУЧАЙНЫХ ПРОЦЕССОВ

В работе обращается внимание на необходимость применения в настоящее время системного анализа в прогнозировании взаимосвязанных случайных процессов, на необходимость нацеленности на создание системных методологий в задачах прогнозирования и на необходимость системных исследований проблемы структурной идентификации математических моделей прогнозирования взаимосвязанных случайных процессов.

Ключевые слова: прогнозирование процессов, структурная идентификация, системный подход, системная методология, системный анализ.

Щелкалин Віталій Миколайович, асистент, кафедра прикладної математики, Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна, e-mail: vitalii.shchelkalin@gmail.com.

Щелкалин Виталий Николаевич, асистент, кафедра прикладної математики, Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна.

Shchelkalin Vitalii, Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine, e-mail: vitalii.shchelkalin@gmail.com